

Taiteen vapaus Euroopassa

Taiteellinen toiminta on ollut iät ajat julkisen vallan normituksen kohteena, eivätkä taiteilijan ja julkisen vallan törmäykset ole nyky-yhteiskunnassakaan taakse jäänyttä elämää. Tämän päivän Euroopassa taiteellinen ilmaisu törmää harvoin renessanssiajan Italian tapaan kirkolliskokouksen asettamaan hengelliseen normistoon. Totalitaarisen Saksan kirjaroviot ovat sammuneet. Tästä huolimatta maallisissa eurooppalaisissa demokratioissakin taiteellinen ilmaisu joutuu törmäyskurssille julkaisen vallan asettaman oikeusnormiston kanssa. Monista Euroopan maista löytyy viime vuosikymmeniltä taiteellista ilmaisua koskevia oikeusprosesseja. Mistä niissä on oikeastaan ollut kyse? Millaisena taiteellisen ilmaisun vapaus näyttäytyy oikeudellisesta näkökulmasta tämän päivän Euroopassa?

Viimeksi kuluneiden sadan vuoden aikana taiteellisen ilmaisun vapaus on löytänyt tiensä eksplisiittisenä tai vähintään yleiseen ilmaisunvapauteen sisältyvänä implisiittisenä perusoikeusnormina käytännössä kaikkien eurooppalaisten valtioiden valtiosääntöihin. EU-maiden valtiosääntöjen perusoikeusluetteloissa taiteellisen ilmaisun vapaus on mainittu ainakin Espanjassa, Italiassa, Itävallassa, Kreikassa, Latviassa, Portugalissa, Puolassa, Saksassa, Slovakiassa, Sloveniassa, Tšekissä, Unkarissa ja Virossa.

Taiteellisen ilmaisun vapaus on tyypillisesti kytketty perusoikeussystematiikassa yhtäältä yleisen ilmaisunvapauden täsmenteeksi, toisaalta tieteen ja tutkimuksen vapauden yhteyteen. Esimerkiksi Saksan perustuslain sananvapaussäännöstä ”Jokaisella on oikeus ilmaista ja levittää mielipiteitään vapaasti puheena, kirjoituksena tai kuvana sekä hankkia tietoa esteettä yleisesti saavutettavissa olevista lähteistä”¹ täydentää vielä taiteen ja tieteen vapautta koskeva erityissäännös: ”Taide, tiede, tutkimus ja opetus ovat vapaita”². Suomen perustuslakiin sisältyy lähes samansisältöinen säännös: ”Tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu”. Perustuslain systematiikassa se on kuitenkin sijoitettu saksalaisesta sääntelystä poiketen perustuslain sananvapaussäännöksestä³ erilleen sellaisten sivistyksellisten oikeuksien kuin oikeus perusopetukseen ja oikeus itsensä kehittämiseen yhteyteen⁴.

Valtiosääntöistynyt vapausideaali ei kuitenkaan luo taiteilijoille rajoittamatonta absoluuttista oikeutta harjoittaa minkälaista taiteellista ilmaisua hyvänsä. Päinvastoin oikeudellisesta näkökulmasta taiteellisella ilmaisulla, kuten kaikella muullakin perusoikeuksien suojaamalla toiminnalla, on aina rajansa. Niinpä ydinsisältöään eräänlaiseksi puuttumattomuuden periaatteeksi käsitettävä taiteellisen ilmaisun vapaus merkitsee oikeudellisesti ennen kaikkea sitä, että taiteellisen ilmaisun rajoituksia on tarkasteltava yhtäältä kiinnittämällä huomio taiteellisen ilmaisun erityispiirteisiin ja suojan tarpeeseen

sekä toisaalta huomioimalla ne oikeusjärjestykseen rakentuneet periaatteet, jotka sääntelevät yleisesti perusoikeuksien suojaamien oikeushyvien rajoittamista⁵. Käytännössä tämä edellyttää taiteellisen ilmaisun vapauden suhteuttamista taiteellisen toiminnan erityispiirteet huomioiden kulloinkin käsillä olevassa tilanteessa niihin muihin oikeushyviin, joiden kanssa se on tuolloin ristiriidassa.

Tältä pohjalta eurooppalaista perus- ja ihmisoikeuskulttuuria normittavassa Euroopan ihmisoikeussopimuksessa on määritelty, että ilmaisunvapautta ja sitä kautta taiteen vapautta voidaan rajoittaa silloin, kun rajoitus on välttämätön demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen turvallisuuden, alueellisen koskemattomuuden tai yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalien suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi, luottamuksellisten tietojen paljastumisen estämiseksi, tai tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistamiseksi.

Mielenkiintoiseksi ja samalla vaikeaksi oikeushyvien suhteuttamisen – painoarvojen määrittelemisen ja tasapainotilan etsimisen – tekee se, että hyvin usein tulokinnan kohteena oleva lainsäädäntö on kiinnittynyt aivan erityisellä herkkyydellä yhteiskunnassa kulloinkin vallitseviin moraalinormeihin. Suomen oikeusjärjestyksessä tätä ilmentävät esimerkiksi eräisiin taiteellista ilmaisua rajaaviin kriminalisointeihin liittyvien oikeutusperusteiden määritelmiltään avoimet sanamuodot *ilmeisestä* taiteellisesta arvosta ja tietyn tyyppisen pääsääntöisesti kielletyn materiaalin erityistapauksellisesti *oikeutetusta* hallussapidosta⁶. Juuri säädöstekstien avoimuus mahdollistaa sen, että esimerkiksi Jeesuksen kutsuminen ”tuhkamuksiksi”, kuten Hannu Salama *Juhannustansseissa* teki, ei tuota enää sellaisia sanktioita kuin lähes puoli vuosisataa sitten, vaikka säädöstekstin asu onkin säilynyt lähes muuttumattomana.

Taide voi kohdata oikeusjärjestyksen monesta eri kulmasta. Viimeaikaiset eurooppalaiset taideoikeuden-

käynnit liittyvät kuitenkin ennen muuta kahteen kysymykseen: yhtäällä julkista moraalial suojeleviin kriminalisointeihin sekä toisaalla kunnian ja yksityiselämän suojaan. Ainakaan toistaiseksi Eurooppaan ei näet ole rantautunut esimerkiksi yhdysvaltalaisista keskustelua valtiosta mesenaattina, jonka puitteissa 1990-luvun alussa käytännössä sallittiin ”Amerikan kansojen yhteisiä arvoja” kunnioittamattoman taiteellisen ilmaisun rajaaminen julkisen taiteilijatuon ulkopuolelle⁷.

Julkisen moraalin suoja

John Stuart Mill kirjoitti noin 150 vuotta sitten sananvapauskirjallisuuden klassikoksi muodostuneessa esseessään *On Liberty*, kuinka epäonnisia ihmisiä tuomitaan pitkäksi ajaksi vankeuteen heidän kirjoitettuaan loukkaavia sanoja kristillisyydestä.⁸ Useissa Euroopan valtioissa uskonnollisten pyhien herjaaminen on edelleen kriminalisoitu. Uskonrauhaa ylläpitävien kriminalisointien ohella rikoslainsäädäntö tuntee joukon muitakin sellaisia kriminalisointeja, joiden suojeleobjektina ovat ennen kaikkea yhteiskunnassa vallitsevat moraaliset tunnot ja siveellisyyskäsitteet. Näiden kriminalisointien tunnusmerkit ovat täyttävälle teolle on ominaista se, että ne eivät yleensä välittömästi loukkaa tai vaaranna toisen ihmisen oikeuksia tai etuja sinänsä vaan aiheuttavat pikemmin ainakin osassa yhteisöä pahennusta, ärtymystä ja mielihäpeää.

Hyvä esimerkki asetelmasta, jossa julkisen moraalin suojeleminen ja taiteellinen ilmaisunvapaus asettuivat vastakkain, löytyy 1980-luvun lopun Lontoosta. Kuvataiteilija Richard Gibsonin teoksia esittelevästä näyttelystä *Animals* kohistiin jo ennen sen avautumista The Young Unknown’s Galleryssa. Kohua aiheutti esillä ollut teos *Human Earrings*. Se koostui mallinukun päästä ja kahdesta korvakorusta, jotka oli valmistettu ilmakehävatuista kolmikuukautisista ihmissikiöistä. Poliisi sulki gallerian hyvin pian avajaisten jälkeen. Sekä Gibson että galleristi asetettiin syytteeseen ja tuomittiin julkisen säädylisyyden turmelemisesta sekä yleisen harmin aiheuttamisesta. Näitä *common law* -perustaisia kriminalisointeja sovellettiin mitä ilmeisimmin siksi, että siveettömään ilmaisuun Englannissa normaalisti sovellettu Indecent Displays Act (1981) rajasi nimenomaisesti galleriatilan soveltamisalansa ulkopuolelle. Taiteilija ja galleristi valittivat Euroopan ihmisoikeussopimusta tuolloin valvoneelle ihmisoikeustoimikunnalle väittäen tuomionsa loukkaavan heidän ilmaisunvapauttaan. Komitea ei kuitenkaan katsonut aiheelliseksi puuttua valtion toimiin.⁹

Taiteellisen ilmaisun ja uskonnollisten tunteiden suojan välisestä jännitteestä kertoo vastaavalla tavalla itävaltalainen tapaus 1990-luvulta. Taide-elokuvien esittämiseen profiloitunut innsbruckilainen Otto-Preminger-Institut aikoi esittää elokuvateatterissaan jäsenilleen elokuvan *Das Liebeskonzil*. Se perustuu vuonna 1894 kirjoitettuun näytelmään, jossa lähdettiin siitä, että syfilis oli jumalan rangaistus paavi Aleksanteri VI:n hovissa harjoitetun haureuden ja syntien vuoksi. Näytelmän kirjoittaja

oli tuomittu vuonna 1895 rangaistukseen jumalanpilkasta. Noin sata vuotta myöhemmin, katolisen kirkon rikosilmoituksen johdosta, elokuva takavarikoitiin ja tuomittiin menetetyksi valtiolle uskonnollisia tunteita loukkaavana. Otto-Preminger-Institut saattoi asian Euroopan ihmisoikeussopimusta nyttemmin valvovaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen, joka ei katsonut ratkaisussaan valtion toimia kielletyksi ilmaisuvapausrajoitukseksi. Tuomioistuimen mukaan valtioilla on laaja liikkumavara siinä, miten ne tasapainottavat kansallisissa lainsäädännöissään julkisen moraalin suojaamisintressiä ja ilmaisuvapautta¹⁰. Samantyyppiseen lopputulokseen ihmisoikeustuomioistuin tuli myös elokuvan *Visions of Ecstasy* esittämisen kieltämisestä Iso-Britanniassa koskeneessa ratkaisussaan. Elokuvassa kuvattiin muun muassa Pyhän Teresa Avinalaisen eroottisia kokemuksia Jeesuksen ruumiin kanssa.¹¹

Aivan viime vuosina julkista moraalial suojelevien kriminalisointien soveltamiseen on kuitenkin alettu suhtautua Euroopassa yhä kielteisemmin, ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännössä on tapahtumassa muutos. Jo edellä käsiteltyjen ratkaisujen aikaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen vähemmistö oli kirjannut taiteellisen ilmaisun ja julkisen moraalin jännitettä koskeviin oikeustapauksiin, että valtioiden liikkumavara oli muodostunut liian laajaksi. Vähemmistön mielestä se, että eurooppalaisille valtioille suotaisiin oikeus kaikkiin niihin rajoituksiin, jotka ne katsovat kansallisesti välttämättömiksi, uhkaisi tehdä taiteellisen ilmaisun kohdalla Euroopan ihmisoikeussopimuksen takaamat oikeudet käytännössä tyhjiksi¹².

Viime vuosina tästä on useissa tapauksissa tullut enemmistön kanta. Ihmisoikeustuomioistuin katsoi esimerkiksi ensin vuonna 1999 ja sittemmin vuonna 2005 Turkia koskeneissa tapauksissa, ettei valtio voi käyttää yleisen turvallisuuden ylläpitämistä perusteena rangaista kurdikirjailijaa, jonka teoksiin kiistatta sisältyi aggressiivisia sävyjä sekä aseellisen vallankumouksen ja marttyyriuden ihailua¹³. Tänä vuonna antamassaan samaten Turkia koskeneessa ratkaisussa ihmisoikeustuomioistuin katsoi, ettei Apollinairen markiisi de Saden parodian *Hirveä Hospodar* kääntämistä turkiksi saanut kieltää siveellisyysperustein, sillä kiello rajasi suhteettomasti turkkilaisten oikeutta päästä tutustumaan omalla kielellään eurooppalaiseen kulttuurikaanoniin kuuluvaan teokseen¹⁴. Hieman ironisen tona ratkaisusta tekee se, että vuonna 1907 kirjoitettu ranskalaisteos oli kielletty Ranskassa siveettömänä vuoteen 1970 saakka!

Särön tähän julkisen moraalin suoja koskevaan suunnanmuutokseen ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä tekee kuitenkin suhteellisen tuore ranskalaista sarjakuvapiirtäjää koskenut ratkaisu. Piirtäjä oli kuvannut sanomalehden pilapiirrospalstalla pari päivää New Yorkin terrori-iskujen jälkeen vuonna 2001 julkaisussa kuvassa neljä tornia romahtamassa kahdella lentokoneella tehdyn iskun jälkeen. Piirroksen liittyi pilapiirroskonventioiden mukaisesti kuvaa täydentävä teksti, jossa Sonyn mainoslausesta ”olette unelmoineet siitä,

”Erityisen valppaasti kunnian ja yksityisyyden suojan näyttävät löytäneen poliitikot. Samaan aikaan yhä useammat tavalliset ihmiset ovat valmiita jakamaan yksityiselämänsä erilaisissa sosiaalisissa medioissa.”

Sony on tehnyt sen” parodioiden todettiin: ”Olemme aina unelmoineet siitä, Hamas teki sen”.¹⁵ Sarjakuva-piirtäjä ja lehden päätoimittaja tuomittiin piirroksen johdosta terrorismin suosinnasta. Ihmisoikeustuomioistuim, johon päätoimittaja ja piirtäjä valittivat, katsoi omassa ratkaisussaan, että vaikka piirroksen kaltainen provokaatio edusti satiirista taiteellista ilmaisua, johon puuttumista täytyi tutkia erityisen tiukasti, oli tässä tapauksessa valtiolla ollut riittäviä syitä käytettyyn ilmaisuun puuttumiselle. Tuomioistuimen mukaan tähän vaikutti erityisesti se, että piirros oli julkaistu välittömästi terrorismin jälkeen, jolloin koko maailma oli vielä järkyttynyt tapahtuneesta.

Suunnanmuutos julkisen moraalien suojaan liittyvässä oikeuskäytännössä ei ole myöskään täysin selviä, jos asiaa tarkkaillaan Euroopassa 2000-luvulla käytyjen jumalanpilkkaoikeudenkäyntien kannalta. Esimerkiksi Puolassa tuomittiin kuvataiteilija uskonnollisia tunteita loukanneen kristillistä symboliikkaa ja genitaalialueiden kuvausta yhdistelleen installaatioteoksen johdosta.¹⁶ Kreikassa alioikeus tuomitsi ulkomaalaisen sarjakuvataiteilijan sen johdosta, että hänen piirtämässään sarjakuvassa Jeesus kuvattiin Jimi Hendrixin juoppo-narkkari ystävänsä. Kuitenkin myöhemmin ylioikeus vapautti hänet syyteistä.¹⁷ Aivan viimeaikaisimpien tapahtumien valossa uskonnollisten tunteiden suojassakin tosin näyttää tapahtuneen käänne kiistanalaisia ilmauksia sallivampaan suuntaan. Näin ainakin käynee, jos tanskalaisen *Jyllands-Posten* -lehden Muhammed-pilakuvia koskenut keskustelu vaikuttaa myös kristinuskossa pyhänä pidettyjä asioita käsittelevän ilmaisun mahdollisuuksiin. Niin vahvasti keskustelussa tuotiin esiin katsomuksellisen monimuotoisuuden ja maallistuneisuuden merkitys eurooppalaiselle demokratialle.¹⁸

Yksityisyyden suoja

Ei ole mitenkään harvinaista, että taiteessa kuvataan todellisia ihmisiä. Itse asiassa useista täysin sepitteellisistäkin taiteellisissa ilmaisussa käytetyistä henkilöhah-

moista voi löytää tai ainakin olla löytävinään tarkkaan katsomalla yhden tai useamman oikean ihmisen piirteitä. Tämä juontuu jo siitä, että taiteilija rakentaa fiktiivisetkin ihmishahmonsensa lähes väistämättä sen kuvan perusteella, joka hänellä on oikeista ihmisistä.

Todellisuusviitteisiä hahmoja käyttävä taiteellinen ilmaisu on viime vuosikymmeninä tuonut ympäri Eurooppaa tuomioistuimiin oikeustapauksia. On loukkaannuttu siitä, kun kirjailija, dramaturgi tai kuvataiteilija on käyttänyt todellisia henkilöitä fiktion materiaalina. Tapaukset kietoutuvat kahden keskeisen länsimaisen perus- ja ihmisoikeuden, ilmaisunvapauden ja yksityisyyden suojan, väliseen jännitteeseen.

Viime vuosikymmeninä tämän jännitteen kanssa on tasapainoiteltu usein esimerkiksi Saksassa. Siellä lähtölaukaus annettiin jo 1970-luvulla, jolloin Länsi-Saksan oikeuslaitos joutui arvioimaan Klaus Mannin romaania *Mephisto*. Tapauksessa näyttelijä Gustav Gründgensin adoptiopoika vaati romaania kiellättäväksi, sillä teoksen päähenkilö Hendrik Höfgen muistutti hänen mielestään Gründgensia ja liitti tämän kolmannen valtakunnan toimiiin todellisuutta vastaamattomalla tavalla. Tapaus eteni valtiosääntötuomioistuimeen saakka, joka omassa ratkaisussaan punnittuaan Gründgensin maineen ja muiston suojan suhdetta taiteellisen ilmaisun vapauteen myöntyi adoptiopojan vaateeseen. Tapauksen yhteydessä valtiosääntötuomioistuim muotoili samalla lähtökohdan saksalaiselle punnintadoktriinille: teosta on lähestyttävä kokonaisuutena mitenkään sitä osiin purkamatta samalla, kun teoksen sosiaalisia vaikutuksia punnitaan suhteessa teoksen taiteellisiin pyrkimyksiin.¹⁹

Seuraavalla vuosikymmenellä Saksassa kohistiin Bajerin osavaltiossa vaalikamppailun tuoksinassa pidetystä esityksestä, jonka valmistelujen yhteydessä pääministerikandidaatti Franz-Josef Straussiksi pukeutunut näyttelijä oleskeli avoimella paikalla natsijohtajia esittävien nukkejen läheisyydessä. Kunnianloukkaussyyte eteni valtiosääntötuomioistuimeen, joka totesi ratkaisussaan, että kunnianloukkausväitettä tarkasteltaessa esityksen ja sen valmistelun yksittäisiä elementtejä ei saanut irrottaa

taidetapahtuman kokonaiskontekstista. Tapahtuneen ei tältä pohjalta arvioituna voinut katsoa loukanneen Straussin kunniaa.²⁰

Muutama vuosi sitten taiteellisen ilmaisun vapauden ja yksityisyyden suojan välistä tasapainoa etsittiin vahvasti omaelämäkerrallista romaania *Esra* käsitelleessä oikeustapauksessa. Kysymys oli kirjailijan hiljan päättyneestä parisuhteesta innoitteita hakeneesta romaanista, jossa esiintyivät fikționalisoituina henkilöhahmoina kirjailijan entinen tyttöystävä ja tämän äiti. Punnittuaan keskenään perusoikeuksina turvattuja taiteellisen ilmaisun vapautta ja oikeutta omaan persoonaan valtiosääntötuomioistuimien katsoi, ettei kirja loukannut kirjailijan entisen tyttöystävän äidin oikeutta omaan persoonaansa tavalla, joka edellyttäisi taiteellisen ilmaisun vapauden väistymistä. Sen sijaan kirja loukkasi kirjailijan entisen tyttöystävän oikeutta omaan persoonaansa. Se käsiteli esimerkiksi entisen tyttöystävän edellisestä liitosta olevan vammaisen lapsen kautta hänen intiimejä asioitaan tavalla, jota taiteellisen ilmaisun vapaus ei voinut oikeuttaa. Tämän johdosta kirjan julkaiseminen, levittäminen ja myyminen Saksassa kiellettiin.²¹

Ratkaisun yhteydessä valtiosääntötuomioistuin jatko-työsti jo aiemmissa tapauksissa muotoilemaansa taidespesiifistä näkökulmaa punnintaan. Tuomioistuimen mukaan tämäntyyppisessä tapauksessa oli otettava lähtökohdaksi oletus, että romaanin tapahtumat ja henkilöt olivat sepitteellisiä, eivätkä ne siten viittaneet todellisuuteen eivätkä voineet perustaa kenenkään yleisen persoonallisuusoikeuden loukkausta. Tätä oletusta rajaa kuitenkin kaksi seikkaa. Ensinnäkin mitä suurempi isomorfiasuhde todellisen henkilön ja henkilöhahmon välillä vallitsee, sitä suuremmaksi puuttuminen toisen henkilön persoonaan on käsitettävissä. Toisekseen isomorfiasuhteen lisäksi on kiinnitettävä huomiota siihen, miten vakavaa toisen henkilön persoonaan puuttuminen on luonteeltaan.

Saksalaisessa oikeuskäytännössä on *Esra*-ratkaisun jälkeen tukeuduttu toistuvasti siinä omaksuttuihin punnintaperusteisiin. *Ehrensache*-näytelmää koskevassa ratkaisussa hylättiin murhatun 14-vuotiaan tytön äidin vaatimus kieltää tyttärensä murhatapausta käsitellyt näytelmä. Vaikka murhatapausta oli kiistatta toiminut näytelmätekstein innoitteena, näytelmä ei missään vaiheessa antanut kuvaa, että se esittäisi tyttäreen ja hänen murhaansa liittyviä tosiasioita.²² Vastaavasti omaelämäkerrallista romaania *Pestalozzis Erben* koskeneessa oikeusprosessissa hylättiin kahden opettajan nostama kunnianloukkauskanne, sillä kirjassa ei esitetty intiimille alueelle ulottuvia väitteitä opettajista, ja täten teoksessa harjoitettu tosiasiatiedon ja sepitteellisen tiedon yhdistely nautti taiteen vapautta koskevan perusoikeuden suojaa.²³

Vastaavanlaisia tapauksia on käsitelty viime vuosina myös esimerkiksi Ranskassa, jossa on 2000-luvulla muun muassa käyty oikeutta poleemisesti äärioikeistolaista puoluetta ja puolueen johtajaa tarkastelleesta romaanista *Le Procès de Jean-Marie Le Pen*. Ranskalaiset tuomioistuimet tuomitsivat kirjailijan ja kirjan kustantajan herjauksista. Toisin kuin yksikään saksalainen oikeusprosessi, tapaus

eteni lopulta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen, joka omassa ratkaisussaan painotti sitä, että ilmaisunvapauteen puuttumisen oikeutusta arvioitaessa oli erotettava tosiasiatoteamukset arvoarvostelmista. Koska loukkaaville lausumille ei tuomioistuimen mukaan ollut riittävästi tosiasiaperusteita – eikä näytöksi riittänyt yksinomaan se, että kirjan kuvaukset vastasivat yleisesti puolueen ja sen johtajan tapaa esittää ajatuksia – ihmisoikeustuomioistuin hyväksyi kirjailijalle ja kustantajalle langetetut rangaistukset.²⁴

Ihmisoikeustuomioistuin lähestyi kuitenkin toisen-tyyppisesti lähes samaan aikaan antamassaan ratkaisussa Itävaltalaisen Otto Mühlin *Sata vuotta sananvapautta* -näyttelyyn maalaamaa maalausta *Apocalypse*. Maalauksessa kuvattiin muun muassa useita Itävallan Vapauspuolueen entisiä johtohenkilöitä alasti seksuaalisissa asennoissa. Henkilöiden päät ja kasvot oli suurennettu sanomalehdistä leikatuista kuvista. Maalauksessa puolueen entinen pääsihteeri piti kiinni yhdessä kahden muun Vapauspuolueen poliitikon kanssa Jörg Haiderin peniksestä, josta syöksyi siemennestettä Äiti Teresan päälle.

Näyttelyn oltua hetken avoinna eräs teoksesta provosoitunut kävijä turmeli maalauksen heittämällä sen päälle punaista maalia, mitä selostettiin laajalti Itävallan mediassa. Tätä kautta tieto maalauksesta saavutti Vapauspuolueen entisen pääsihteerin, joka vaati kunniaansa loukkaavaa teosta poistettavaksi. Itävaltalaiset tuomioistuimet myös myöntivät tähän perustellen ratkaisuaan muun muassa sillä, että taiteellisen vapauden rajat ylitettiin, jos henkilön kuvaa vääristeltiin olennaisesti täysin kuvitteellisilla aineksilla eikä kuvan satiirisuus tai muu liioittelu ollut ilmeistä. Ihmisoikeustuomioistuin, jonne teoksen tilannut taiteilijayhdistys valitti tuomiosta, ei kuitenkaan hyväksynyt itävaltalaisen tuomioistuinten näkemystä. Se katsoi, ettei maalauksessa ollut puututtu entisen pääsihteerin yksityiselämään, vaan se koski hänen julkista asemaansa Vapauspuolueen poliitikkona. Tuossa asemassaan hänen täytyi suhtautua kritiikkiin varsin suvaitsevasti etenkin, kun oli perusteltua ajatella maalaus eräänlaiseksi vastavedoksi Vapauspuolueen jäsenten arvosteltua voimakkaasti taiteilijan töitä.²⁵

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että samaan aikaan, kun julkista moraalista koskevien kriminalisointien ote taiteelliseen ilmaisuun on ainakin osin liehtynyt, toisen henkilön persoonaan suojaavien kriminalisointien ja taiteellisen ilmaisunvapauden välinen jännite on selvästi kasvamassa. Samalla yksityisyyden ja kunnian suoja on kallistumassa yhä vahvemmas arvoksi.

Aivan erityisen valppaasti kunnian ja yksityisyyden suojan näyttävät löytäneen poliitikot, jotka ovat olleet hanakoita vetoamaan säännöksiin hillitäkseen itseään koskevaa keskustelua. Sangen ironiseksi tämän tekee se, että samaan aikaan yhä useammat aivan tavalliset ihmiset ovat valmiit jakamaan suurenkin osan ennen yksityisen piirissä pidetystä elämästään erilaisissa sosiaalisissa medioissa.

Lopuksi

Suomessa ilmaisunvapautta koskevat puheenvuorot aloitetaan useimmiten painottamalla nykyaikaisen ilmaisunvapauskäsitteen väline-, sisältö- ja menetelmäneutraaliutta. Tosiasiassa eurooppalaiseen ilmaisunvapausjuridiikkaan on pitkälti kanonisoinut käsitys tehtävältään erityyppisten ilmaisujen kategorisoinnista eri suojatoimille. Tässä luokittelussa poliittinen viestintä katsotaan tyypillisesti sellaiseksi ilmaisuksi, jonka rajoittamiseen tulisi suhtautua kaikkein pidättyväisimmin, ja mainosilmaisu sellaiseksi, jonka rajoituksiin voidaan ryhtyä kaikkein keveimmin perustein. Taiteellinen ilmaisu sijoitetaan jaotellussa tyypillisesti poliittisen ilmaisun ja mainosilmaisun väliin.²⁶

Vaikka jaottelu on oikeuskirjallisuudessa joksinkin vakiintunut, niin täysin kiistaton se ei ole. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön perusteella on selvää, että uutisointi ja dokumentointi kuuluvat ilmaisunvapauden ydinalueelle. Oikeuskäytännössä taiteen ei ole kuitenkaan katsottu jäävän ydinalueen ulkopuolelle. Itse asiassa ihmisoikeustuomioistuimen retoriikassa metafora tärkeään yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuvasta taiteilijasta – ja taiteen instrumentaalisesta arvosta demokratialle – on jotakuinkin yhtä vakiintunut ja kulunut kuin metafora tiedotusvälineistä vallan vahtikoirinakin.²⁷ Päinvastoin kansallisissa

perustuslaeissa ja Euroopan unionin perusoikeuskirjassa olevien taiteen vapautta koskevien erityissäännösten voi tulkita vahvistavan taiteilijan erityistä asemaa ilmaisijana²⁸. Esimerkiksi Suomen ja Saksan perustuslaeissa ei taiteen vapauteen sisälly mitään perustuslaillisia rajoituslausekkeita, kun sen sijaan puhtaasti yleisen ilmaisunvapausnormin puitteissa tapahtuvaa ilmaisua voidaan rajoittaa muun muassa lastensuojelutarkoituksessa²⁹.

Tässä kirjoituksessa käsiteltyjen oikeustapausten pohjalta voisikin olla hedelmällisempää puhua kolmijaon ”poliittinen ilmaisu – taiteellinen ilmaisu – mainosilmaisu” sijaan siitä, kuinka eurooppalaisessa ilmaisunvapauskulttuurissa taiteellisella ilmaisulla on poliittisen ilmaisun tapaan lähes absoluuttisena oikeutena turvattu ydinalueensa, jolla ilmaisunvapauden rajoittamisen tulisi olla lähes mahdotonta. Toisaalta on reuna-alue, jolla oikeussuhteisiin ja demokraattisen yhteiskunnan toiminnan ylläpitämisen kannalta välttämättömiin rajoituksiin voidaan suhtautua suopeammin. Tässäkin katsannossa olisi vielä muistettava, että itse asiassa jaottelu viestinnän ja viestijöiden eri rooleihin on usein melko lailla keino-keinoista. Voimme miettiä vaikkapa *Voima*-lehden vastamainoksia. Olisiko niitä jäsennettävä mainosilmaisun, taiteellisen ilmaisun vai poliittisen ilmaisun kontekstissa?

Tosiasiassa liiallinen keskittyminen sen pohtimiseen, mistä viestinnän muodosta kulloinkin on kysymys, voi

PURNU

6.6.-8.8.2010

Tilauksesta 21.5.-5.6.2010 ja 9.-31.8.2010

linnun uni

SAVUSAUNA • UIMARANTA • RANTAGRILLI • LUHTIKAHVIO

EERO AARNIO • SAMULI HEIMONEN • IC-98
 SAULI ISO-LÄHTEENMÄKI • BEATA JOUTSEN
 MATTI KALKAMO • ANTTI KEITILÄ • IPI KÄRKI
 MARKKU LÄHDESMÄKI • KONSTA OJALA
 KAIJA PAPU JA AINO LOUHI • ELINA PAREL
 JAAKKO PERNU • NINA RANTALA • SONJA SALOMÄKI
 NANNA SUSI • TARU SYRJÄNEN
 Aimo Tukiaisen uusittu näyttely

Taidekeskus Purnu
 Avoinna joka päivä klo 11-18 • Liput 8/6 €
 Mustasaari 63 • 35100 Orivesi
 puh. 03 335 4323 • 040 537 0995
 Ryhmävaraukset: varaukset@kaurakangas.fi
 www.purnu.net • www.purnu.kaurakangas.fi

TAIDENÄYTTELY • KONSERTIT • TAIDEKURSSIT • SUVIDESIGN

YDIN

Räväkkä kansainvälinen laatu-lehti rauhasta & politiikasta,
tasa-arvosta & oikeudenmukaisuudesta.

Tilaa Ydin!

Kesto-tilaus

28 €

/ vuosi

Vuosi-tilaus

35 €

/ 4 nroa

Opiskelijatilaus 20 euroa
/ vuosi, kolme vuotta

www.ydinlehti.fi

johdattaa keskustelua helposti sivupoluille. Esimerkiksi suomalaisia viime vuosina puhuttaneessa kuvataiteilija Ulla Karttusen *Neitsythuorakirkko*-installaatioteosta koskeneessa oikeusprosessissa tuomioistuimet olivat niin innokkaita tekemään erotteluja esimerkiksi taiteilijan ja tutkijan oikeuksien välillä, että niiltä jäi täysin tutkimatta se seikka, olisiko teoksen tehneellä taiteilijalla ollut samanaikaisesti yliopistolla toimivana tutkijana oikeus pitää hallussaan samaa materiaalia, jota hän ei tuomioistuinten mukaan taiteilijana voinut pitää hallussaan. Tällöin tuomioistuimet eivät myöskään havainneet sitä, että aselman jäsentäminen tutkijan ilmaisunvapauden

näkökulmasta ei olisi oikeastaan poikennut sen jäsentämisestä taiteilijan näkökulmasta. Havainto olisi syönyt pohjaa tuomioistuinten väitteeltä, jonka mukaan taiteilijalla on tyystin erilainen ilmaisuoikeus kuin toimittajalla tai tiedemiehellä.³⁰

Loppujen lopuksi taiteellinen ilmaisunvapaus onkin erottamattomasti kytköksissä ilmaisunvapauden yleiseen tilaan yhteiskunnassa. Samalla tietänyttyypisen viestinnän – kuten yksilön toiminnan yleensäkin – jäsentäminen tietyn profession kautta alkaa olla yhä vaikeampaa. Tämä lienee yksi merkittävistä mentaalisen tason tulevaisuuden haasteista eurooppalaiselle ilmaisunvapausajattelulle.

Viitteet

- 1 ”Jeder hat das Recht, seine Meinung in Wort, Schrift und Bild frei zu äußern und zu verbreiten und sich aus allgemein zugänglichen Quellen ungehindert zu unterrichten” (Grundgesetz Art. 5 Abs. 3).
- 2 ”Kunst und Wissenschaft, Forschung und Lehre sind frei” (Grundgesetz Art. 5 Abs. 3).
- 3 Suomen perustuslain 12 §.
- 4 Suomen perustuslain 16.3 §.
- 5 Perusoikeussuojan alan tarkastelu ohjautuu tässä kohti niin kutsuttua ulkoisten rajoitusten teoriaa. Siinä perusoikeuden tarkastelu keskittyy perusoikeudelle ominaisten rajojen määrittelyn sijaan sitä rajoittaviin säännöksiin ja niiden legitimeettiin. Ks. Alexy 2002, 178–184. Perusoikeuksien rajoittamisen yleisistä opeista Suomen oikeudessa ks. Viljanen 2001.
- 6 Ks. esim. Suomen rikoslain (39/1889) 17:17, 17:18 ja 17:19.
- 7 Ks. *National Endowment for the Arts vastaan Finley* 524 U.S. 569 (1998)
- 8 Ks. Mill 1992.
- 9 *R. vastaan Gibson* [1990] 2 QB 619 ja *R. vastaan Gibson* [1990] 3 WLR 595; S. ja G. vastaan *Yhdistyneet kuningaskunnat* (2.9.1991).
- 10 *Otto-Preminger-Institut vastaan Itävalta* (20.9.1994).
- 11 *Wingrove vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat* (25.11.1996). Ratkaisu asettuu samalle jatkumolle ratkaisujen *Gay News ja Lemon vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat* (7.5.1982) sekä *Choudhury vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat* (5.3.1991) kanssa.
- 12 Ks. esimerkiksi tuomari Spielmannin eriyvä mielipide epäsiiveä kuvataidetta koskevassa ratkaisussa *Müller ym. vastaan Sveitsi* (28.4.1988).
- 13 *Karatas vastaan Turkki* (8.7.1999) ja *Alinak vastaan Turkki* (29.3.2005)
- 14 *Akdas vastaan Turkki* (16.2.2010)
- 15 *Leroy vastaan Ranska* (2.10.2008)
- 16 Ks. <http://www.artliberated.org> -> cases -> Dorota Nieznalska

- 17 Ks. <http://www.artliberated.org> -> cases -> Gerhard Haderer
- 18 Suomalaisen keskustelun osalta ks. Valtakunnansyyttäjän syyttämättäjäätämispäätös dnro R 06/11, 1.6.2006. Vrt. kuitenkin hieman toisentyypiseen lähestymistapaan sinänsä taiteelliseen ilmaisuun liittymättömässä Jussi Halla-Ahoa koskevassa käynnissä olevassa oikeusprosessissa (Valtakunnansyyttäjän syytemääräys dnro R 09/8, 27.03.2009).
- 19 BVerfGE 30, 173; 24.2.1971
- 20 BVerfGE 67,213; 17.7.1984. Vrt. Franz-Josef Straussista tehtyä karikatyyriä koskeneeseen valtiosääntötuomioistuimen ratkaisuun BVerfGE 75,369; 3.7.1987.
- 21 1 BvR 1783/05, 13.6.2007
- 22 1 BvR 1533/07, 12.12.2007
- 23 1 BvR 350/02, 12.12.2007 ja 1 BvR 402/02, 12.12.2007.
- 24 *Lindon ym. vastaan Ranska* (22.10.2007)
- 25 *Vereinigung Bildender Künstler vastaan Itävalta* (25.1.2007)
- 26 Näin esimerkiksi Arai 2009.
- 27 Ks. *Müller ym. vastaan Sveitsi* (28.4.1988), *Otto-Preminger-Institut vastaan Itävalta* (20.9.1994), *Wingrove vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat* (25.11.1996), *Karatas vastaan Turkki* (8.7.1999), *Alinak vastaan Turkki* (29.3.2005), *Vereinigung Bildender Künstler vastaan Itävalta* (25.1.2007) ja *Kar ym. vastaan Turkki* (3.5.2007).
- 28 Ks. Euroopan unionin perusoikeuskirjan (EYVL 2000/C 364/01) 13 artikla.
- 29 Ks. Suomen perustuslain 12§ sekä Saksan perustuslaki (Grundgesetz) 5(2).
- 30 Olen käsitellyt *Neitsythuorakirkon* tapausta toisaalla. Ks. Hoikka & Rautiainen 2009, 659–664.

Kirjallisuus

- Alexy, Robert, *A Theory of Constitutional Rights (Theorie der Grundrechte)*, 1986). Oxford University Press, Oxford 2002.
- Arai, Yutaka, Article 10: Freedom of expression. Teoksessa Harris, David, O’Boyle, Michal & Warbick, Colin, *Law of the European Convention on Human Rights*.

- Oxford University Press, Oxford 2009. 2. painos.
- Hoikka, Mikko & Rautiainen, Pauli, *Neitsythuorakirkko ja taiteilijan ilmaisuvapaus. Defensor-Legis* 4/09, 659–664.
- Mill, John Stuart, *On Liberty*. David Campbell Publishers, London 1992/1869.
- Viljanen, Veli-Pekka, *Perusoikeuksien rajoitus-edellytykset*. WSOY, Helsinki 2001.

englantilaiset tuomioistuinratkaisut

- R. vastaan Gibson* [1990] 2 QB 619
- R. vastaan Gibson* [1990] 3 WLR 595

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut

- Alinak vastaan Turkki* (29.3.2005)
- Akdas vastaan Turkki* (16.2.2010)
- Choudhury vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat* (5.3.1991)
- Gay News ja Lemon vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat* (7.5.1982)
- Kar ym. vastaan Turkki* (3.5.2007)
- Karatas vastaan Turkki* (8.7.1999)
- Leroy vastaan Ranska* (2.10.2008)
- Lindon ym. vastaan Ranska* (22.10.2007)
- Müller ym. vastaan Sveitsi* (28.4.1988)
- Otto-Preminger-Institut vastaan Itävalta* (20.9.1994)
- S. ja G. vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat* (2.9.1991)
- Vereinigung Bildender Künstler vastaan Itävalta* (25.1.2007)
- Wingrove vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat* (25.11.1996)

saksalaiset tuomioistuinratkaisut

- BVerfGE 30, 173; 24.2.1971
- BVerfGE 67,213; 17.7.1984
- BVerfGE 75,369; 3.7.1987
- 1 BvR 1783/05, 13.6.2007
- 1 BvR 1533/07, 12.12.2007
- 1 BvR 350/02, 12.12.2007
- 1 BvR 402/02, 12.12.2007

yhdysvaltalaiset tuomioistuinratkaisut

- National Endowment for the Arts vastaan Finley* 524 U.S. 569 (1998)